

КОНЦЕПЦІЯ ПЕРЕХОДУ УКРАЇНИ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Виклики сучасності потребують від України вжиття термінових заходів щодо формування концептуального бачення розвитку країни. В умовах надмірної ресурсо- та енергоємності економіки України та збереження існуючої тенденції зростання цін на традиційні джерела енергії економіка може опинитися у складній ситуації найближчим часом. Для запобігання цій та іншим загрозам, а також для виконання міжнародних зобов'язань Україна має визначити довгострокову перспективу свого розвитку, беручи за основу концепцію сталого розвитку, зафіксовану у підсумкових документах Конференцій ООН у Ріо-де-Жанейро в 1992 році та Йоганнесбурзі у 2002 році.

Концепція переходу України до сталого розвитку (далі – Концепція) визначає цілісну систему поглядів на подальші шляхи взаємоінтегрованого гуманітарного, соціального, економічного та екологічного розвитку країни. Вона визначає також правові засади, принципи, цілі та першочергові завдання щодо переходу країни до сталого розвитку і є базовою для подальшого розроблення стратегії, плану дій, державних, регіональних та інших програм, проектів сталого розвитку на найближчу і віддалену перспективу.

1 Основні проблеми, на розв'язання яких спрямована Концепція

На початок ХХІ століття Україна посідає одне з перших місць у світі за рівнем споживання енергії, води та інших ресурсів на одиницю ВВП, обсяги промислових відходів на душу населення перевищують аналогічні показники багатьох країн світу. Водночас, вона має значні і різноманітні природні ресурси, які протягом тривалого історичного періоду зазнавали масштабної екстенсивної експлуатації. Внаслідок цього ресурси

значною мірою виснажені та деградовані й потребують дбайливого ставлення та ощадливого використання. Особливо це стосується земельних, водних і лісових ресурсів.

Ресурсна орієнтація економіки країни визначає постановку проблеми. Загалом, маючи обмежені природні ресурси, Україна вкрай неефективно та витратно споживає більшість з них.

Енергоємність ВВП України в 2,6 раза перевищує середньосвітову.

Земельні ресурси потерпають від різних видів ерозії. Втрачається родючість ґрунтів. Сільськогосподарські угіддя займають 68,9% території країни, з них 78% припадає на рілля. Показник розораності території України в 5 разів перевищує середньосвітовий, однак ефективність використання земель є надзвичайно низькою.

Показник забезпеченості водними ресурсами в розрахунку на одного жителя в Україні майже в 7 разів менше середньосвітового. Водночас рівень водоемності національної економіки в 2,5 раза перевищує середньосвітовий рівень.

Спостерігається тенденція зростання обсягів вирубування лісів.

Загалом антропогенне та техногенне навантаження на довкілля в кілька разів перевищує відповідні показники у розвинутих країнах світу. Це позначається і на тривалості життя в Україні, яка у 2010 році становила лише 69,8 років, що значно нижче аналогічного показника у розвинутих країнах світу.

Близько 15% території України з населенням понад 10 млн осіб перебуває у критичному екологічному стані. Обсяг викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря у 2010 році становив 146 кг на кожного мешканця, що в кілька разів перевищує такий показник у розвинутих країнах світу.

Надмірно високий рівень забруднення довкілля підприємствами гірничодобувної, металургійної, хімічної промисловості, енергетичного сектора за роки незалежності не вдалося знизити.

Масштабна тривала експлуатація природних ресурсів призвела до загострення екологічної ситуації в країні та не забезпечила відповідного економічного розвитку (рівень ВВП на одну особу в Україні в 2011 році становив близько 60% середньосвітового). На світових ринках за Україною закріплюється роль сировинного регіону, оскільки основу її товарного експорту становить продукція природоємних, екологічно шкідливих, низькотехнологічних галузей. Водночас, у структурі імпорту значну частку становлять енергоносії, що посилює залежність України від інших країн. Велику загрозу становить експортна спеціалізація сільського господарства на вирощуванні культур, які особливо виснажують ґрунти.

В Україні через надзвичайно високий рівень зношеності основних виробничих засобів зростає загроза техногенних аварій зі значними негативними екологічними наслідками. Найбільше зношені основні засоби у галузях транспорту та зв'язку (83,9%), промисловості (61,8%), освіти (62,4%) при середньому показнику за всіма видами економічної діяльності 60%.

Слід також наголосити на нерівномірності територіальної концентрації виробництва.

Через зростаючу соціальну нерівність за межею бідності опинилося 35% громадян України.

Окреме місце займають проблеми, пов'язані з аварією на ЧАЕС, негативні наслідки якої не мають світових аналогів.

Україна до цього часу не реалізувала повною мірою свій потужний соціально-історичний, культурний, трудовий та освітній потенціал і традиційні цінності щодо бережливого ставлення до природи. Висока загальна освіченість населення є потужною складовою потенціалу країни, проте рівень знань про сталий розвиток залишається у зародковому стані. Багато в чому це пов'язано з недостатнім впровадженням Стратегії ЄЕК ООН освіти для сталого розвитку.

Втрачаються культурні надбання та вікові традиції природокористування.

Нереалізованим ресурсом є залучення наукового потенціалу до розв'язання екологічних проблем. Країна, в якій ідеї В. І. Вернадського було покладено в основу світових уявлень про сталий розвиток, поки що не реалізувала їх у державній політиці та управлінні.

Через брак політичної волі сталий розвиток не став пріоритетом державної політики України. Формуванню та реалізації політики сталого розвитку заважають також політична нестабільність і недостатність нормативно-правової бази та планування розвитку. В Україні триває практика прийняття економічних, соціальних, технологічних і екологічних рішень без необхідного поєднання їх в єдину комплексну систему на основі стратегії сталого розвитку. У національні, регіональні та секторальні програми та плани поки що не інтегровано екологічну складову, внаслідок чого спостерігається істотна залежність між економічним зростанням та пов'язаним з ним тиском на довкілля.

Комплексне системне розв'язання викладених та інших проблем потребує прийняття Концепції та розроблення на її основі Стратегії сталого розвитку України та Національного плану дій з впровадження сталого розвитку.

2 Мета та принципи сталого розвитку України

Метою сталого розвитку України є припинення деградації природних екосистем і забезпечення високого рівня та якості життя нинішнього і майбутніх поколінь жителів України на основі впровадження нової моделі економіки на засадах збалансованого природокористування. Досягнення цієї мети відповідає світоглядним цінностям і культурним традиціям українського народу, а також міжнародним зобов'язанням України.

Основні принципи сталого розвитку України:

- поєднання розвитку суспільства зі збереженням довкілля;

- інтеграція економічної, соціальної та екологічної складових розвитку;
- підтримання цілісності екосистем;
- забезпечення соціальної справедливості;
- запобігання економічним, соціальним та екологічним негараздам;
- збалансоване виробництво і споживання;
- збереження біологічного та ландшафтного різноманіття;
- забезпечення прозорості та підзвітності державного управління;
- корпоративна соціальна відповідальність;
- участь громадськості у формуванні та реалізації політики сталого розвитку;
- збереження культурного різноманіття і традицій українського та інших народів, що живуть в Україні;
- захист і збереження культурної та історичної спадщини народу України.

Гармонізація ставлення суспільства до природи на теренах України і перехід до сталого розвитку потребують консолідації українського суспільства, усвідомлення громадянами і керівництвом держави своєї єдності, чіткого визначення національних стратегічних інтересів країни та реалізації політики сталого розвитку щодо їх практичного забезпечення.

3 Цілі та шляхи (завдання) переходу України до сталого розвитку

Перехід України до сталого розвитку передбачається здійснити шляхом досягнення визначених цілей. Наведені нижче цілі визначено на основі аналізу наявних проблем і дисбалансів розвитку України, а також її міжнародних зобов'язань.

Ціль 1. Припинення деградації довкілля та перехід до збалансованого природокористування

Першочергові завдання:

у сфері збереження природних екосистем, підтримання екосистемних функцій, збереження біологічного та ландшафтного різноманіття:

- запобігання антропогенній деградації, збереження цілісності природних екосистем і підтримання їхніх екосистемних функцій;
- розвиток національної екомережі України;
- збереження ландшафтів і біоти, зникаючих видів, відновлення чисельності та ареалів природних популяцій;
- збереження та відновлення особливо цінних культурних ландшафтів;

у сфері зниження рівня забруднення довкілля відходами, викидами і скидами:

- зменшення обсягів викидів в атмосферу забруднюючих речовин, скидів у водні об'єкти, обсягів утворення промислових і побутових відходів шляхом впровадження ресурсозберігаючих і безвідходних технологій;
- мінімізація та утримування обсягів озоноруйнуючих викидів і парникових газів на рівні, узгодженому з міжнародними нормами і квотами;
- створення системи комплексного управління відходами на основі застосування нових технологій утилізації, знешкодження, повторного використання та безпечного зберігання відходів;

у сфері землекористування:

- удосконалення системи землекористування та землеустрою, досягнення науково обґрунтованих співвідношень земель за категоріями використання, передусім, у структурі земель сільськогосподарського призначення;
- рекультивація порушених, деградованих, забруднених, підтоплених і затоплених земель;

у сфері водокористування:

- впровадження інтегрованого управління водними ресурсами на основі басейнового принципу;
- підтримання та відновлення природного режиму функціонування водних об'єктів шляхом оптимізації використання водних ресурсів, заборони скидання в них забруднених вод, дотримання законодавства про водоохоронні зони, розчищення малих річок і запобігання замулюванню та заростанню водойм;
- зменшення рівнів питомої водоємності виробництва та комунального господарства;
- удосконалення правового та економічного механізму регулювання водокористування на основі запровадження зворотного водозабезпечення, економії води;

у сфері використання мінерально-ресурсної бази:

- планування розвитку гірничодобувної промисловості на основі довгострокового прогнозування стану мінерально-сировинної бази, вдосконалення технологій видобування корисних копалин та їх переробки, створення кадастрів природних ресурсів;
- впровадження маловідходних ресурсозберігаючих технологій видобування та комплексної поглибленої переробки сировини;
- пошук нових родовищ корисних копалин на принципах еколого-економічної доцільності їх освоєння та пріоритетне використання техногенних родовищ і відходів виробництва;
- впровадження нормативів і способів використання й консервації підземного простору відпрацьованих шахт і порушених гірничими роботами земель;
- удосконалення механізмів ліцензування та плати за використання надр, системи прав власності на мінерально-сировинні ресурси;

у сфері лісокористування:

- впровадження в практику лісокористування критеріїв і принципів сталого управління лісами;

- доведення площі лісів до науково обґрунтованих нормативів у межах кожної природної зони, зокрема степової;
- залісення рекультивованих порушених земель і відновлення мережі полезахисних смуг;
- розроблення та впровадження системи протидії вирубуванню лісів і лісовим пожежам.

Ціль 2. Формування нової моделі економіки на засадах невиснажливого відновлювального природокористування

Першочергові завдання:

у сфері структурної перебудови економіки України:

- структурна перебудова національної економіки у напрямі зниження частки сировинних галузей промисловості, розвитку високотехнологічних виробництв, активізації інноваційної діяльності;
- доведення частки відновлюваної енергетики до середньоєвропейського рівня;
- запровадження системи стратегічної екологічної оцінки стратегій, планів і програм;
- удосконалення системи довгострокового прогнозування стану природних ресурсів, їх економічної оцінки; створення уніфікованих кадастрів природних ресурсів;
- проведення оцінки впливу на навколишнє середовище у разі імпорту та міжрегіонального переміщення сировини, продукції та відходів;
- зміна акценту в податковій політиці з оподаткування робочої сили та доходу на оподаткування ресурсопотоків і забруднення;
- забезпечення розвитку та впровадження більш чистого виробництва;
- удосконалення системи обліку та довгострокового прогнозування стану природних ресурсів, їх економічної оцінки; створення та використання уніфікованих кадастрів природних ресурсів;

- детінізація економіки;
- підвищення у структурі засобів виробництва частки інформаційно-комунікаційних технологій;
- розвиток секторів «зеленої» економіки;

в енергетичній сфері:

- пріоритетний розвиток відновлюваної енергетики: будівництво вітрових електростанцій, використання сонячної енергії, геологічна розвідка і технічне освоєння родовищ геотермальних ресурсів, розроблення та впровадження біоенергетичних установок, використання шахтного метану;

- раціоналізація використання наявних енергетичних потужностей з урахуванням прогнозних потреб територіального розвитку; відмова від будівництва гігантських енергогенеруючих агрегатів;

- підвищення технічного рівня та екологічної безпеки теплових електростанцій шляхом застосування новітніх ефективних технологій спалювання палива;

- розроблення державної програми оптимізації використання ядерної енергії та виведення з експлуатації енергоблоків атомних електростанцій, які відпрацювали свій термін, і створення потужностей для переробки та безпечного захоронення їх відходів;

у сфері енергозбереження:

- зменшення рівня енергоємності виробництва шляхом впровадження енергозберігаючих технологій;

- впровадження ефективних механізмів економії енергії шляхом удосконалення цінової та митної політики, оподаткування, кредитно-фінансових механізмів, економічного стимулювання енергозбереження у бюджетній сфері;

- запровадження практики аудитів з енерго- і ресурсозбереження для обґрунтування норм ресурсовитрат і тарифів на послуги житлово-комунального господарства;

- запровадження екологічної сертифікації та ліцензування у сфері природокористування і ресурсозбереження;

- обмеження монополізму в ресурсному секторі;

у сфері промислового виробництва та транспорту:

- формування ефективної у господарському та екологічному відношенні міжгалузевої структури виробництва, що відповідає світовим стандартам і потребам економіки країни та її регіонів;
- поступове скорочення сировинних виробництв, використання у виробництві замкнутих технологічних циклів і рециклінгу;
- мінімізація використання або повне вилучення токсичних матеріалів з усіх видів відходів поблизу джерел їх виникнення шляхом заміни сировини та технологій;
- модернізація та використання екологічно безпечних видів транспорту, транспортних комунікацій і палива, у тому числі неуглецевого;

в аграрній сфері:

- впровадження енергоефективних технологій обробітку землі, оптимізація структури посівних площ і сівозмін, реалізація заходів з підвищення родючості ґрунтів і продуктивності орних земель;
- впровадження ресурсощадних систем ведення сільського господарства та адаптованих до місцевих умов технологій;
- розширене впровадження органічного землеробства;
- забезпечення контролю якості сільськогосподарської продукції; зміна структури харчування населення;
- забезпечення розвитку сільських поселень, гармонізованих з особливостями довкілля;
- впровадження ефективного контролю за використанням генетично модифікованих організмів;

у сфері житлово-комунального господарства:

- енергозбереження та зменшення витрат на опалення житла, водозабезпечення та утилізацію відходів; законодавче закріплення економічних механізмів стимулювання зменшення енергоспоживання;
- тотальне впровадження систем обліку і регулювання споживання води, тепла та енергоресурсів;

у сфері нових технологій:

- розвиток національної інноваційно-інформаційної інфраструктури;
- активізація процесів внутрішнього і зовнішнього трансферу наукоємних ресурсо- та екоєфективних технологій;
- скорочення термінів впровадження досягнень науково-технічного прогресу в практичну діяльність суб'єктів господарювання.

Ціль 3. Поліпшення якості життя населення України

Першочергові завдання:

- розроблення та впровадження стратегії захисту здоров'я людей від впливу негативних чинників навколишнього середовища з чіткою регламентацією надходження у довкілля речовин та енергії, шкідливих для здоров'я;
- розроблення та впровадження стратегії забезпечення особистісного розвитку людини; розроблення та проведення медико-соціальних заходів щодо збереження соматичного і психофізіологічного здоров'я населення, запобігання епідеміям і екологічно зумовленим захворюванням;
- забезпечення безкоштовних базових медичних послуг для всіх верств населення;
- збереження та поліпшення сукупності природних і соціальних умов, що забезпечують здоров'я і тривалість безпечного життя людини, а також відповідність життєвого простору індивідуальним і суспільним потребам;
- забезпечення високої трудової зайнятості населення, продуктивності праці та гідної її оплати;
- забезпечення громадського порядку та суспільної безпеки, блокування чинників виникнення злочинності, тероризму, проявів вандалізму, заворушень на релігійному та етнічному підґрунті;
- створення сприятливого життєвого середовища у міських і сільських поселеннях, яке відповідає соціально-психологічним установкам особистості та місцевих спільнот, їхнім культурним традиціям;

- подолання диспропорцій у рівнях розвитку поселень;
- здійснення заходів щодо обмеження екстенсивного промислового розвитку, а також екологізації виробництва субрегіональних систем розселення;
- збереження та примноження рекреаційних якостей територій курортного призначення, а також територій для відпочинку і туризму; підтримання такого природно-суспільного стану, який виключає природні й техногенні надзвичайні ситуації, аварії та катастрофи з тяжкими соціальними та екологічними наслідками.

Ціль 4. Формування суспільної свідомості, світогляду населення України на засадах сталого розвитку

Першочергові завдання:

у сфері освіти:

- інтеграція освіти для сталого розвитку у національну систему освіти, підвищення рівня кваліфікації та перепідготовки державних службовців і кадрів для різних галузей економіки відповідно до Стратегії ЄЕК ООН освіти для сталого розвитку;
- перегляд чинних, розроблення нових освітніх стандартів і кваліфікаційних вимог відповідно до принципів освіти для сталого розвитку;
- активне залучення спеціалізованих громадських організацій до формального та неформального навчання і освіти з питань сталого розвитку;
- залучення приватного сектора і промисловості в освітні процеси, щоб передавати практичний досвід розв'язання проблем;
- розроблення сучасних засобів навчання і навчально-методичних матеріалів для викладання основ сталого розвитку, зокрема підготовка та видання підручників і посібників зі сталого розвитку, а також навчально-методичних матеріалів для педагогів, учнів, наукових працівників на всіх рівнях системи освіти і професійної підготовки;

у сфері науки:

- надання державної підтримки програмам наукових досліджень з оцінки природно-ресурсного потенціалу України, використання енергії, розроблення та впровадження системи індикаторів сталого розвитку та методів просторового планування, впливу чинників довкілля на стан здоров'я населення, а також демографічних тенденцій;

- проведення фундаментальних наукових досліджень з формування нової ідеології життєдіяльності українського суспільства, спрямованої на екологізацію економіки, виробництва, споживання, політики, освіти;

- дослідження здатності екосистем витримувати антропогенне навантаження;

- проведення економічної оцінки справжньої вартості природних ресурсів;

- створення екологічно безпечних технологій освоєння невідновлюваних ресурсів низької якості, важкодоступних ресурсів та їх альтернативних замінників;

- сприяння науковим дослідженням у сфері ефективних методів навчання, інструментів (механізмів) оцінки збалансованості розвитку, формування життєвих установок і цінностей;

у сфері культури:

- формування світогляду українського народу на засадах загальнолюдських цінностей, ідей гуманізму та демократії з урахуванням принципів сталого розвитку;

- збереження історичної та культурної спадщини українського народу, його природної духовності;

у сфері інформаційного забезпечення та доступу до інформації:

- забезпечення постійної інформованості населення з питань розв'язання місцевих і загальнодержавних екологічних проблем і процесу переходу до сталого розвитку з активним залученням засобів масової інформації.

Ціль 5. Формування нормативно-правової та інституційної бази забезпечення сталого розвитку

Першочергові завдання:

у сфері нормативно-правового забезпечення:

- розроблення та впровадження Стратегії сталого розвитку України;
- розроблення та впровадження Національного плану дій зі сталого розвитку на кожні 5-7 років;
- проведення експертизи законопроектів щодо їх відповідності принципам сталого розвитку з метою створення адекватного правового поля і стимулюючих фінансово-економічних механізмів;
- розроблення комплексних прогностичних документів щодо змін природно-ресурсного потенціалу, стану довкілля та рівня життя і здоров'я населення;
- законодавче забезпечення переходу від соціально-економічного планування до еколого-соціально-економічного планування розвитку країни, регіонів і населених пунктів (до планування сталого розвитку) з обов'язковим урахуванням стану демографічної ємності території;
- розроблення та впровадження в статистичну звітність всіх рівнів індикаторів сталого розвитку;

у сфері формування інституційної бази сталого розвитку:

- створення Національної агенції зі сталого розвитку з повноваженнями щодо стратегічного планування переходу до сталого розвитку та інтеграції економічної, соціальної та екологічної політики;
- зміцнення системи державного управління сталим розвитком, введення посади віце-прем'єра зі сталого розвитку;
- створення при Президентові України Громадської ради зі сталого розвитку з метою вироблення рекомендацій до стратегічних документів щодо сталого розвитку України;

- посилення інтеграції екологічної політики в галузеві політики, створення в усіх міністерствах і облдержадміністраціях управлінь зі сталого розвитку;
- впровадження системи заохочення муніципальних програм сталого розвитку;
- створення інформаційно-аналітичних і науково-освітніх центрів зі сталого розвитку;
- організація системи моніторингу стану довкілля, населення та господарства за ключовими показниками.

Ціль 6. Збереження національних цінностей і традицій природокористування

Першочергові завдання:

- визнання значущості традиційних цінностей, знань і методів використання ресурсів як базису для формування принципів збалансованості, справедливості, достатності та ефективності у межах ємності довкілля для сприяння сталому розвитку;
- відновлення та поширення історично сформованих в Україні та адаптованих до вимог сьогодення національних цінностей, традицій і досвіду природокористування як системи цілісних наукових уявлень про землю, природні ресурси, систему господарювання та природу;
- створення і зміцнення правових інструментів для збереження традиційних природних і природно-антропогенних ландшафтів як осередків вивчення та відтворення вікових практик господарювання, збалансованого з природним середовищем;
- зміна моделей споживання на основі традиційних цінностей і способів природокористування та споживання;
- введення системи заходів для формування у населення усвідомлення традицій природокористування як національної цінності;

- визнання самоцінності інших живих істот, які мають право на свій життєвий простір.

Ціль 7. Захист національних інтересів України в процесі глобалізації

Першочергові завдання:

у сфері захисту національних інтересів:

- впровадження системи комплексної оцінки переваг і ризиків для сталого розвитку України під час підготовки нових зобов'язань міжнародного характеру;
- забезпечення проведення обов'язкової стратегічної екологічної оцінки у разі залучення іноземних інвестицій та в процесі інтеграції України до світової економіки;
- забезпечення експорту товарів і послуг, у виробництві яких Україна має конкурентні переваги, зокрема сільськогосподарської продукції в умовах наростаючої продовольчої кризи;
- сприяння експорту продуктів переробки, а не сировини;
- сприяння у реалізації конкурентних переваг країни на світовому ринку транспортних послуг з урахуванням потужного транзитного потенціалу України;
- активізація розвитку конкурентоспроможних секторів економіки у міжнародному співробітництві України;
- пріоритетне забезпечення диверсифікації джерел постачання енергоресурсів в Україну та зростання рівня енергозабезпеченості на основі внутрішніх енергоресурсів;
- створення єдиного національного культурного простору та захист цього простору від негативних впливів процесів глобалізації;

у сфері міжнародного співробітництва:

- європейська інтеграція України відповідно до Угоди про партнерство та співробітництво, Порядку денного асоціації Україна-ЄС та інших нормативних документів з

обов'язковим захистом національних інтересів країни у цьому процесі;

- розвиток співробітництва України з іншими країнами та міжнародними організаціями з питань сталого розвитку;
- участь України у міжнародному співробітництві щодо ресурсозбереження та екоефективності, у тому числі реалізації механізмів Кіотського протоколу через проекти спільного впровадження.

Ціль 8. Забезпечення участі всіх заінтересованих сторін у формуванні та реалізації політики сталого розвитку

Першочергові завдання:

- розроблення та впровадження механізмів партнерства органів державної влади, органів місцевого самоврядування, бізнесу, науки, освіти і громадських організацій;
- удосконалення процедур участі громадськості у прийнятті рішень на рівні міністерств, відомств, регіональних і місцевих органів управління щодо програм та проектів розвитку, які можуть мати негативні соціально-економічні та екологічні наслідки;
- встановлення ефективного громадського контролю за діяльністю владних структур;
- створення системи об'єктивного інформування всіх заінтересованих сторін про політичні, економічні, соціальні та екологічні аспекти сталого розвитку України;
- організація постійного діалогу влади, інститутів громадянського суспільства та бізнесу на найвищому політичному рівні щодо проблем розвитку України та шляхів їх розв'язання;
- забезпечення всебічної підтримки суспільно значущих громадських ініціатив;
- забезпечення підготовки і видання доповіді громадських організацій «Громадська оцінка сталого розвитку України».

Ціль 9. Формування та впровадження регіональної політики сталого розвитку

Першочергові завдання:

- розроблення та впровадження регіональної політики, яка забезпечуватиме гармонійне поєднання загальнонаціональних і регіональних інтересів, регулярний моніторинг її виконання, а також узгоджуватиметься зі стратегією сталого розвитку України;
- розроблення та реалізація узгоджених регіональних програм сталого розвитку на основі комплексного міжрегіонального використання природно-ресурсної бази країни;
- оптимізація співвідношення рівнів розвитку регіонів на основі врахування природних, природно-ресурсних, історичних, соціокультурних чинників розвитку кожного з них;
- класифікація регіонів України за рівнем техногенного навантаження та поліпшення екологічної ситуації у найпроблемніших регіонах;
- зміцнення горизонтальних зв'язків між регіонами шляхом виконання спільних соціально-економічних і екологічних програм та проведення міжрегіональних природоохоронних заходів.

4 Механізми (способи) переходу України до сталого розвитку

Практична реалізація переходу України до сталого розвитку зумовлена як впливом України на глобальні процеси, так і зворотним впливом. У цих умовах в основу дії механізмів реалізації переходу до сталого розвитку має бути закладений принцип забезпечення багаторівневої системи дій і заходів.

Модель реалізації Концепції сталого розвитку України включає блоки заходів наддержавного та внутрішньодержавного рівнів. Це дії, спрямовані на мінімізацію негативних зовнішніх чинників, що діють на наддержавному та внутрішньодержавному рівнях, а також дії активного, конструктивного характеру, що

забезпечують реалізацію заходів щодо створення нових ресурсів і умов забезпечення сталого розвитку країни, посилення її конкурентних позицій на міжнародній арені, зростання економічного потенціалу, соціального розвитку, поліпшення екологічної ситуації в межах її території.

Реалізація моделі сталого розвитку в Україні потребує створення та використання структурованої системи правових, економічних та інших механізмів. У найзагальнішому вигляді можна визначити такі види механізмів переходу до сталого розвитку:

I. Державні регулюючі механізми.

II. Правові механізми.

III. Фінансові механізми державного регулювання.

IV. Економіко-виробничі механізми.

V. Соціально-економічні механізми.

VI. Соціальні світоглядні, наукові й освітянські механізми.

5 Етапи переходу до сталого розвитку

На шляху до сталого розвитку будуть змінюватися уявлення про нього, оскільки поглиблюватимуться знання про природу, людину, її потреби та засоби їх задоволення. Тому реалізація принципів сталого розвитку має здійснюватися поетапно.

На першому (*стабілізаційному*) етапі мають бути створені передумови переходу до сталого розвитку. Слід зупинити процеси деградації у суспільстві й природі, створити умови для здійснення комплексного оздоровлення довкілля та відтворення природних ресурсів, а також досягти усвідомлення більшістю населення безальтернативності сталому розвитку та пріоритетності екологічних чинників над усіма іншими.

На другому (*підготовчому*) етапі слід здійснити перехід від економіки зростання до економіки розвитку, забезпечити комплексне оздоровлення природного середовища і надати пріоритетне значення відтворенню природних ресурсів, забезпечити умови для створення внутрішнього ринку, домогтися

реальної єдності влади і суспільства. Необхідно розробити і впровадити в життя нову політику в галузі освіти і виховання, науки і технологій згідно з принципами та завданнями сталого розвитку.

На третьому (*перехідному*) етапі потрібно здійснити системні (структурні та функціональні) перетворення в економіці, екологізацію суспільно-економічних відносин, технологічне оновлення виробництва, інформатизацію національної та регіональних економічних систем, зміну моделей виробництва і споживання, подолати бідність як соціальне явище, поліпшити якість життя населення, наблизити витрати ресурсів на одиницю кінцевої продукції до рівня розвинутих європейських країн.

На четвертому (*сформованому*) етапі функціонування стратегії сталого розвитку Україна має стати повноправним членом спільноти розвинутих країн світу, що перейшли на засади сталого розвитку.

6 Очікувані результати

Реалізація переходу України до сталого розвитку сприятиме:

- зменшенню антропогенного навантаження на довкілля та запровадженню збалансованого природокористування;
- припиненню деградації довкілля та збереженню біологічного й ландшафтного різноманіття;
- підвищенню конкурентоспроможності національної економіки;
- екологізації усіх галузей економіки;
- структурній перебудові економіки країни у напрямі зростання частки високотехнологічних видів економічної діяльності та зменшення частки ресурсо- й енергоємних виробництв;
- створенню сприятливих умов для розвитку соціально та екологічно відповідального бізнесу;
- підвищенню рівня якості життя населення та особистісного розвитку людини;
- підвищенню продуктивності праці;

- захисту здоров'я населення від негативних чинників довкілля та зростанню тривалості життя;
- підвищенню рівня соціальних стандартів і гарантій;
- інтеграції освіти для сталого розвитку в національну систему освіти, підвищенню рівня кваліфікації та перепідготовки державних службовців і кадрів для різних галузей економіки;
- створенню системи наукового забезпечення переходу до сталого розвитку;
- збереженню історичної та культурної спадщини українського народу;
- удосконаленню нормативно-правового забезпечення сталого розвитку;
- формуванню системи державного управління сталим розвитком;
- зміні моделей виробництва і споживання на основі традиційних цінностей та новітніх способів природокористування;
- захисту національних інтересів України;
- розвитку громадянського суспільства;
- зміцненню партнерства органів державної влади та місцевого самоврядування, бізнесу, науки та інститутів громадянського суспільства у реалізації політики сталого розвитку України;
- реалізації політики сталого розвитку на регіональному рівні та зменшенню регіональних диспропорцій.

7 Оцінка фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів

Фінансування заходів переходу України до сталого розвитку планується здійснювати за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, а також інших джерел.

Для виконання заходів переходу України до сталого розвитку також залучатиметься міжнародна фінансова допомога.

Додаток

Розробники концепції:

- Інститут географії НАНУ
- Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАНУ
- Інститут проблем природокористування та екології НАНУ
- Науково-дослідний інститут сталого розвитку та природокористування НАНУ
- Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління Мінприроди України
- Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут"
- Сумський державний університет
- Українське товариство охорони природи
- Всеукраїнська екологічна ліга